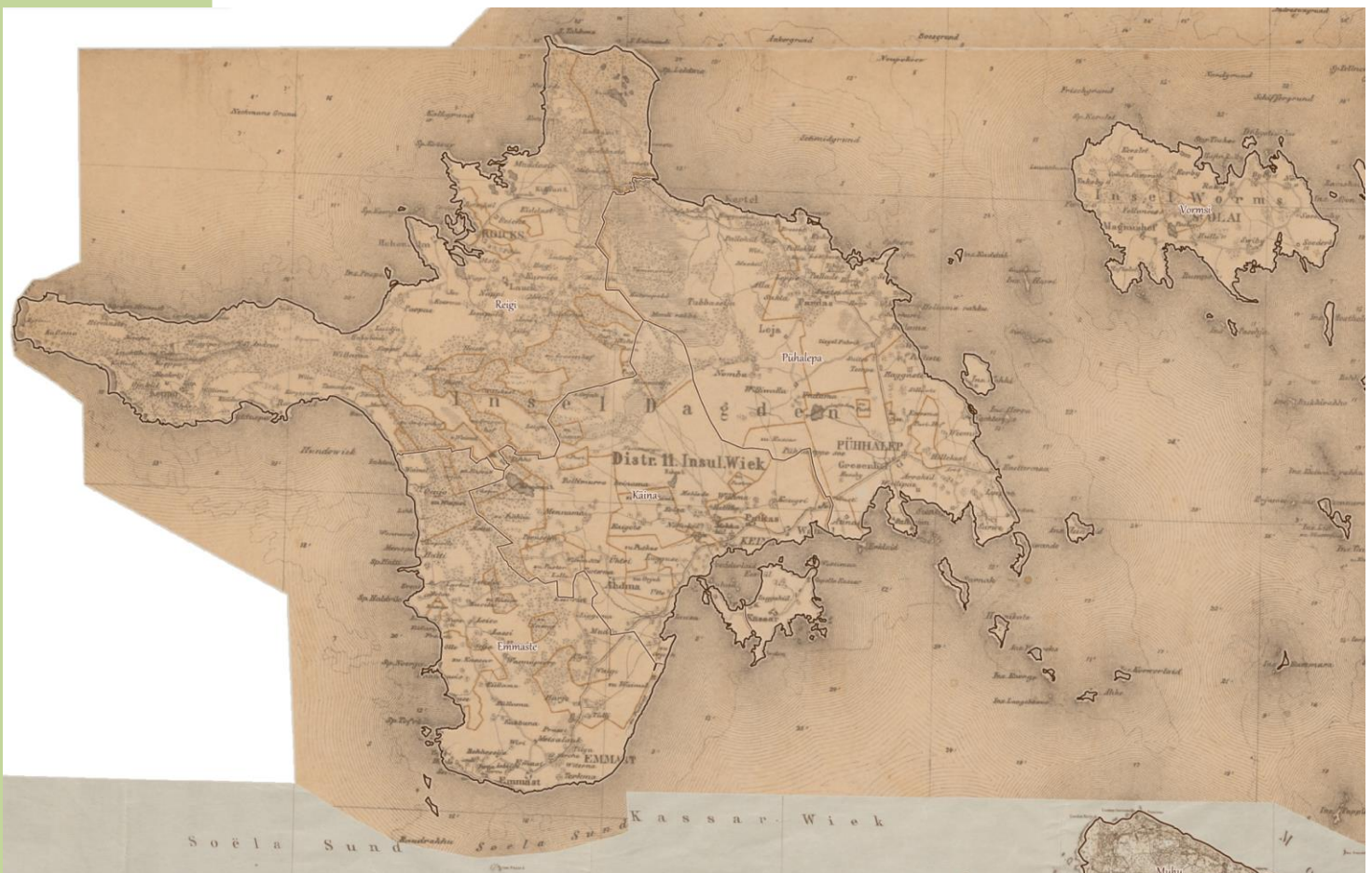

Hiiumaa ja Vormsi maakonna looduslike pühapaikade inventuur arhiivi allikate põhjal: Vormsi kihelkond

Hiiumaa, Läänemaa

Aruanne

Töö nr: 1961MT1

Tartu 2020

Tööd on rahastanud Keskkonnainvesteeringute Keskus ja Muinsuskaitseamet

MUINSUSKAITSEAMET

Töö on teostanud AB Artes Terrae OÜ, MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus ja Tartu Ülikool

Tellijaja: Muinsuskaitseamet
Tellijaja esindaja: Pikne Kama
Tellijaja kontaktid: Pikk tn 2, Tallinn pikne.kama@muinsuskaitseamet.ee
Projekti juht: Mart Hiob, PhD
Autorid: Reeli Reinaus, MA
Ergo-Hart Västriku, PhD (Tartu Ülikool)
Töörühm: Mari-Ann Remmel, MA (MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus)
Valdo Valper, MA
Mart Hiob, PhD
Esikaane pilt: Maa-ameti kaardiserver

©AB Artes Terrae OÜ 2020

Sisukord

1. Töörühmal liikmete nimi ja roll inventeerimisel	5
2. Välitööde toimumise ajakava	5
3. Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg	5
4. Ülevaade töö tulemuslikkusest	5
5. Inventeeritud kohad	6
6. Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele	7
7. Tööde käigus ettetulnud probleemid	7
8. Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmise kohta	7
9. Kasutatud kirjandus ja käsikirjad	7

1. Töörühmaliiikmete nimi ja roll inventeerimisel

Erinevatel töötappidel osalejad:

Reeli Reinaus vastutav koostaja antud kihelkonnas (arhiivitööd, teabepäeval esinemine, välitööde ettevalmistamine, välitööde märkmed ja fotod, järeltööd);

Reeli Reinaus (arhiivitööd, välitööd);

Reeli Reinaus (arhiivitööd, välitööde ettevalmistamine, välitööde märkmed ja fotod, järeltööd);

Reeli Reinaus (projektijuhtimine, välitööde fotod, teabepäeval osalemine, järeltööd);

Reeli Reinaus (GIS andmete loomine).

2. Välitööde toimumise ajakava

Kuupäev	Küla	Inventeeritud objektid (sh leidmata või hävinud), intervjuud vms	Osalejad
31.08.2020	Suuremõisa, Hullo	Suuremõisa Suurallikas ja Hullo Lubjakünka allikas, vestlused kohalikega – [redacted], kohaliku muuseumi töötaja jne.	Reeli Reinaus
01.09.2020	Hullo	Vestlused kohalikega – Elle Puurmann	Reeli Reinaus

3. Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg

Ettevalmistustööd: kokku 25 tundi.

Välitööd koos teabepäevaga ja ettevalmistusega: 15 tundi.

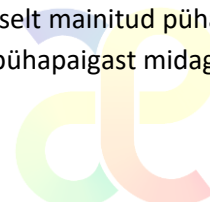
Järeltööd: 25 tundi.

Kokku: 65 tundi.

4. Ülevaade töö tulemuslikkusest

Eeltööde käigus selekteerus Vormsi kihelkonnas kokku 5 võimalikku pühapaika – neli allikat ja üks võimalik hiiepuudesalu. Neist 2 on maastikul inventeeritud – töö käigus selgus, et kaks allikat osutusid üheks, kuna ühe kirjeldus oli üsna segane ja seega ei olnud seda võimalik ilma kohalike abita täpselt lokaliseerida. Samas jälle selgus, et nii kohalike kui ka varasemate uurijate seisukohad lähevad nõ õige ravi allika asukoha osas lahku, seega inventeerisin Prästvike järve ääres ära siiski kaks allikat. Kahe allika kohta – mida on mainitud mööda minnes vaid Carl Russwurmi rannarootslasi käsitlevas raamatus „Eibofolke“, ei teata neis külades – Kersleti ja Diby, midagi. Peamiseks põhjuseks peetakse maa kerkimist, mille käigus on vanad allika kohad kuivanud. Maa kerkimisest annab aimu fakt, et Vormsi kirik, mis praegu asub merest üsna kaugel, on väidetavalt ehitatud üsna mere äärde.

Kõige ebamäärasem teade oli samuti Russwurmi teoses juba isegi üsna hüpoteetiliselt mainitud püha haavasalu, mida seostati Bussby poolsaarega. Mõistagi ei olnud keegi seal asuvast pühapaigast midagi kuulnud, kuid kohalikud mõõnsid, et haabu kasvab poolsaarel tänaseni.

Võimaliku nn erilise või varemalt ehk lausa püha kohana mainis kohalik kirikuõpetaja Ants Rajando Huitbergi korallmäge. Ametlikult Huitbergi paekühmuks kutsutav riftilubjakivist paljand asub Suuremõisa külas, ent kuna selle kohta muid ei kirjalikke ega suulisi teateid ei kogunenud, siis ei näinud ma ka põhjust seda lähemalt uurida.

Otsustamine, milline on siis õige ohvriallikas, mida Prästvike järve ääres inventeerida, kujunes pikaks protsessiks, mis päädis pika kirjavahetusega Vormsil elava biogeograaf **Elle Puurmanniga**, kes oli kursis nii saare allikate kui ka vanema rahvapärimusega. Tema toetas mõtet, et ohvriallikas on olnud just nimelt Suurallikas, kuna seda olevat talle rääkinud põline vormsilane Oskar Friberg Norby külast.

Elle Puurmann kirjutab nii: „*Nii Kohava (1988) kui ka Heinsalu (1987) [EELISes - RR] räägivad Vormsi allikate puhul Suurallikast ja Lubjakünka = Raviallikast. Viimase kirjelduse juures (Heinsalu 1993) on kirjas, et suvel ulatunud järv allikani. Ja et Raviallikat tunti juba II aastatuhande keskel. Rääkisin Urve Ratasega. Urve Ratas oma uurimuses kasutas varasemat Laasi uurimust ning saarel koha peal oli talle peamiseks Vormsi tutvustajaks tollane metsaülem Juhan Ranne. Urve räägib Prästvike põhjakaldal kahest allikast – Suurallikat ja Lubjakünka allikat. Mingist kolmandast erilisest allikast Prästvike põhjakaldal ei olnud tol ajal juttu. Lubjakünka allikal oli juba tookord nii väike veehulk, et selle vee raviveena kasutamine tundub kahtlane. Ka Urve Ratas on seisukohal, et see pühapaik ja ohverdamise koht võis olla ikkagi Suurallikas. See praegu vahetult järve kaldal olev ja Loodushoiukeskuse poolt uurimuses **Raviallikaks** märgitu on saanud seal tinglikult oma nime sellest, et aastakümneid oli selle juures ekslikult (seda ütles ka Juhan Ranne) paigaldatud objekti tähis Lubjakünka e Raviallikas.*“

Ainus vastuargument eeltoodule on aga see, et nimelt leidub 1923. aasta kihelkonnakirjelduses **Marta Schmiedehelmi** poolt joonistatud skeemil **Hiieallikas** kohas, kus praegu asub umbes Lubjakünka allikas. Samas on kummaline, et Schmiedehelm ei maini poole sõnagagi Suurallikat, mis on palju suurem ning mille kohta teadis Elle Puurmann põliste vormsilaste käest, et just seda on pühaks peetud. **Kristel Vilbaste** nimetab oma raamatus „Eesti allikad“ Suurallikat ka Ohvriallikaks, kuid mingeid viiteid või põhjendusi ta viimase nime kohta ei too. Ainult **Ahto Kaasik** mainib teoses „Pühapaikade teejuht“ lisaks Suurallikale, mis pidavat ravima silmahaigusi ja kuhu on ohverdatud, ka Schimiedehelmi poolt mainitud Hiieallikat, millest olevat abi saanud iseäranis haavade korral.

Ürglooduse raamatus on Lubjakünka allikat nimetatud raviallikaks ilmselt aga vaid seetõttu, et raua sisaldus annab veele tervistavad omadused.

Lisaks Suurallikale on Prästvike järve põhjakaldal teada veel **6** allikat.

5. Inventeeritud kohad

Inventeeritud kohad:

- 1) **Lubjakünka allikas** – Hullo küla (lokaliseeritud kaardi abil);
- 2) **Suurallikas** – Suuremõisa küla (lokaliseeritud kaardi abil).

Hävinud või väheperspektiivikad kohad:

- 1) **Raviallikas** – Diby küla (hävinud);
- 2) **Raviallikas** – Kersleti küla (hävinud);
- 3) **Pärn** – Suuremõisa küla (uustekkeline pühapaik);
- 4) **Võimalik hiiesalu** – Förby küla (äärmiselt ebainformatiivne ja kahtlane teade).

6. Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele

Põlisrootslased lahkusid 1944. aastal. Vormsi murret enam ei räägita ja viimane vormsilane, kes oli sündinud veel enne sõda, suri 2019. aastal. Kord aastas Olavipäeva paiku tulevad siiski üsna paljud sõja ajal põgenenud rannarootslased või nende järeltulijad saarele seal toimuvatest pidustustest osa võtma ja endist elu-olu meenutama.

7. Tööde käigus ettetulnud probleemid

Põhiline probleem oli arhiiviallikate nappus. Läbi sai vaadatud ka alles paar aastat tagasi Soomest tagasi saadud Paul Ariste kohati rootsi, kuid suures enamuses siiski eestikeelsed kogud, kus oli sees ka Vormsilt kogutud materjale. Kuid valdavalt koosnesid need kindla struktuuriga küsitluskavadest ja vähesel määral ka lauludest-mõistatustest.

8. Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmise kohta

Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmiseks:

- 1) **Lubjakünka allikas**, Hullo küla – [Vor_Hullo_01];
- 2) **Suurallikas**, Suuremõisa küla – [Vor_Suuremõisa_01].

9. Kasutatud kirjandus ja käsikirjad

- Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek.
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) kohapärimuse andmebaas Koobas.
- Eesti Looduse Infosüsteem: www.eelis.ee.
- ERA fotokogu.
- ERA temaatiline kartoteek.
- ERA topograafiline kartoteek.
- ERA ja Eesti Kultuuriloolise Arhiivi (EKLA) käsikirjakogud.
- Tartu Ülikooli arheoloogia kabineti andmebaas.
- Tartu Ülikooli Arheoloogia kabineti kogud.
- Kaasik, Ahto. „Pühapaikade teejuht. Eesti põlised väekohad“ (2017).
- Kink, Hella. „Veeobjektid „Eesti ürglooduse raamatus““. Tallinn (2006)
- Kohava, P. „Läänemaa Metsamajandi järelvalvepiirkonna looduskaitseobjektid“. Käsikiri. Eesti Metsakorralduskeskus. Tallinn (1988).
- Loodushoid.ee.
[https://www.loodushoid.ee/s2/503_1676_258_Vormsi_Prastviki_uuringud_2013_-_2015.pdf]
- Maavald.ee. [<https://www.maavald.ee/kuvavoistlused/2016/neitsite-juuksed-2943>]
- Ratas, Urve. „Vormsi loodusest“. Tallinn. (1977).
- Russwurm, Carl. „Eibofolke ehk rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnu“. (2015).

- Sepp, U. „Vormsil matkates“. Eesti Loodus, nr. 5 (1968).
- Sonn, Meeli. „Vormsi maalehe raamat“. (1999).
- Varblane, Ants. „Vormsi matkarajad“ - Eesti Loodus. (1984).
- Vilbaste, Kristel. „Eesti allikad“. Varrak. (2013).

